

PROTECȚIA SPIRITUALĂ A CĂRȚII VECHI DIN ȚARA HAȚEGULUI (SECOLELE XVIII-XIX)

Anca-Daniela HUȚ*

Cărțile românești vechi, mai ales cele cu conținut religios, reprezintă o componentă de bază a istoriei culturii și a spiritualității vremurilor trecute. Prin grija și efortul preoților, a enoriașilor, au ajuns și în bisericile din Țara Hațegului un număr destul de mare de cărți, valoroase atât prin vechimea lor, cât și prin conținutul textelor, a însemnărilor marginale. Ordonate după anumite criterii, aceste însemnări reflectă viața oamenilor care le-au scris și tipărit, dar mai ales a celor care, în decursul timpului, le-au folosit¹. Născute din realitatea trăită, vechile manuscrise și tipărituri, prin însemnările proprietarilor lor, se prezintă ca un viu izvor de informații, care, prin semnificația mesajului ce-l conțin, specific istoric, este în măsură să identifice interesul românilor pentru educație și cultură. Prin calitățile de conținut și de formă, care rezultă din împletirea armonioasă a scrierilor de mână cu cele ale cărților tipărite se recompune mediul economic, social și cultural al unui timp istoric trecut².

Tema propusă spre analiză, în lucrarea de față, aduce în centrul atenției, din conținutul variat al însemnărilor de pe filele cărților vechi din Țara Hațegului, câteva dintre acestea, anume cele referitoare la blestem, ca și mijloc „de apărare” a valorilor livrești. Segment special în cercetarea însemnărilor, cunoașterea blestemului, în contextul carte-societate, se dovedește necesar pentru că el aruncă o lumină revelatoare asupra spiritului de religiozitate și mentalitate de care a fost pătrunsă comunitatea hațegană în secolele XVIII-XIX. Și numai trecând prin conștiința individuală și colectivă se poate ajunge de la o realitate obiectivă la faptele umane, care reprezintă substanța istoriei³. De altfel, acest gen de însemnare, ce a protejat simbolic o carte și i-a amplificat puterea rituală, este, totodată, și o adevărată mărturie pentru înalta prețuire pe care hațeganii au acordat-o unor bunuri rare, pe care, de cele mai multe ori, le-au obținut cu dificultate.

---

* Doctorand, Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia; e-mail: danielanca_hd@yahoo.com.

¹ Dudaș 1999, p. 23.

² Basarab 1992-1994, p. 361.

³ Constantiniu 1974, p. 99.

Pe scurt, considerăm că analiza de față, departe de a fi o cercetare exhaustivă, este un necesar punct de plecare, ce ne poate permite să surprindem, plecând de la câteva însemnări publicate deja de către alți autori, cu diferite ocazii, mentalul colectiv specific secolelor XVIII-XIX, cât și atitudinea unor oameni, locuitori ai Țării Hațegului, față de ceea ce s-a întâmplat în perimetrul unui sat și în jurul acestuia.

Înainte de a trece mai departe este necesar să amintim că în mentalitatea românească a secolelor XVIII-XIX, blestemul nu a constituit o noutate. Ca unică modalitate de apărare a cărții, blestemul, reprezentând un model cultural, a putut fi surprins în decursul istoriei în multe și variate forme. Folosit ca o armă de amenințare pentru cei răi și ca o sugestie moralizatoare pentru cei credincioși, blestemul a avut același rost, să impresioneze. Pentru perioada secolelor XVIII-XIX, blestemul a cunoscut însă transformări în ceea ce privește formulările sale. Când cartea a încetat să mai fie o raritate, blestemul a ajuns să fie folosit de orice creștin. Excesul folosirii blestemului a făcut ca el să-și piardă oarecum din importanță și să funcționeze mai mult în virtutea obișnuinței. Cu toate acestea, chiar dacă și-a pierdut o parte din motivația originală și a devenit mai mult un mijloc de magie lexicală, acest gen de protecție a cărții a continuat și în secolele XVIII-XIX să se adreseze unor comunități cu un profund sentiment religios, pentru care blestemul echivala cu o pedeapsă cumplită. Căci, simpla mențiune a blestemului venea în apărarea cărții „ca și cum forța divină însăși ar fi fost pusă de strajă”⁴.

Desigur, protecția spirituală a cărții prin blestem nu poate fi dezlipită de contextul în care a fost plasată cartea, fiind strâns legată de valoarea socială, economică și moral-religioasă a acesteia⁵. Încă din cele mai îndepărtate timpuri, viața în mediul rural românesc a fost concentrată în jurul Bisericii și a preotului. Ca promotoare a mesajului biblic, Biserica a agregat, din punct de vedere confesional și cultural, comunitatea cu ajutorul cărții privită ca o modalitate de cunoaștere a adevărului credinței. Având de obicei un conținut religios, cartea a avut, pentru o bună perioadă de timp, Biserica drept cadru de păstrare și manifestare, centrul spiritual al satului⁶. Biserica și comunitatea, satul, s-au aflat, atât din punct de vedere confesional, cât și din punct de vedere laic, într-un anumit sistem de subordonare și, totodată, de comunicare. Concentrând viața liturgică și

---

⁴ Bacăru 1968, p. 280.

⁵ Rișcuța 2001, p. 229.

⁶ Radosav 1995, p. 141-162.

cultul colectiv, Biserica, prin rolul pe care l-a avut, a fost un adevărat simbol al vieții și sensibilității colective⁷.

Admițând investirea sacră a cărții, înțelegem de ce era nevoie ca acolo unde se afla un preot și o Biserică, să fie și o carte, ea fiind absolut necesară în oficierea liturghiei. Exemplificăm cu un *Apostol* de Blaj, de la 1814, aflat în satul Măceu, în care însemnarea de mână spune că:

„Această Sfântă carte s-au câștigat prin osteneala și facerea de bine a preotului Nicolae și paroh [...] gr. cat. și a cantorului Manasie Popa și Ioan Pop pe sama sfintei beserici gr. cat. Unite din Măceu, în al 24-lea an al veacului al 19-lea în luna noiembrie, adică la 1824 spre mărirea lu Dumnezeu [...]” (*Apostol*, Blaj, 1814 - Măceu)⁸.

Minei-ul din Neamț, 1831, ajuns în Hațeg, este cumpărat de protopopul ortodox Ioan Maximilian pentru aceleași coordonate spirituale: „[...] și care veți citi și cânta într-aceste cărți rugați-vă și pentru mine păcătosul [...]” (*Minei*, Neamț, 1831 - Hațeg)⁹.

Când cartea lipsea dintr-o Biserică, atunci devenea o problemă nu doar pentru preot, ci pentru întreaga comunitate, întrucât nu doar exponenții mesajului biblic beneficiau de pe urma cărții, ci și credincioșii. Chiar dacă majoritatea credincioșilor nu erau cunoscători de carte, preotul, ca păstor sufletesc al acestora - ce se evidenția printr-o condiție culturală diferită de cea a membrilor comunității -, era dator să le citească și să le facă cunoscut conținutul cărților sfinte. Cititor activ și păstrător al cărților bisericești, preotul, făcând parte din categoria slujbașilor aleși, avea, în consecință, capacitatea de a folosi efectiv o carte, adică de a o citi, dar și de a interpreta pentru ascultători, cititori pasivi. Având în grijă cărțile necesare săvârșirii serviciului divin, era de așteptat ca adnotările legate de viața socială, culturală și economică a comunității să fie făcute de către preot¹⁰. Tot ce era considerat memorabil își găsea, în acest fel, drumul spre generațiile viitoare, prin scris. Scrisul era, deci, înțeles ca o modalitate de a asigura veșnicia. Obiectul care făcea posibil transferul și dialogul cu viitorul fiind cartea¹¹.

Intrată în mentalul colectiv prin intermediul Bisericii, utilizarea cărții, la modul general, a fost investită cu un sens moral subordonat valorilor creștine, care au fost, în mod special, mântuirea și iertarea păcatelor¹².

---

⁷ Radosav 1997, p. 196, 198-199.

⁸ Basarab 2001, nr. 174, p. 69.

⁹ *Ibidem*, nr. 195, p. 72.

¹⁰ Bogdan 2010, p. 42; Leu 1993, p. 13-14.

¹¹ Matei 2002, p. 132.

¹² Bere 2010, p. 27-28.

Această concepție, puternic înrădăcinată, nu a fost doar conștientizată de omul secolelor XVIII-XIX, ci și consemnată. Ca instrument de cult, cartea a fost și în ochii celor care au scris despre ea dumnezeiască, sfântă: „Această sfântă carte”, „Această sfântă Liturghie”, „Această sfântă și dumnezeiască Liturghie”, „Această sfântă Cazanie”, „Această sfântă carte Strastnic”. Astfel de formulări nu au lipsit din aproape nicio însemnare, fapt ce exprimă nemijlocit trăirea religioasă instantanee și autentice.

Respectul pentru carte și cinstirea ei ca „podoabă” bisericească au făcut, la fel ca și în cazul altor obiecte sfinte, să fie oferită drept pomană, ca un act de venerație, de sacrificiu material închinat Divinității, o practică esențială a creștinismului. Daniile de carte s-au făcut cu legământ. Lăsându-le în grija urmașilor, cei care dăruiau sau cumpărau bisericilor o carte notau, în majoritatea timpului, fapta lor, pe una din file. Scurta însemnare a împrejurărilor în care cartea ajungea într-o localitate se încheia de cele mai multe ori cu un blestem¹³. Imprecațiile, însemnate pe filele vechilor tipărituri, aveau rolul de a proteja cartea de orice act ostil, cât și de a obține certitudinea că ea va rămâne, pentru totdeauna, în biserică în care a fost destinată să fie de la bun început¹⁴. Motivația blestemului era astfel justificată, psihoza lui acționând asupra tuturor celor care luau contact cu cartea și care, prin diverse forme: înstrăinare, distrugere, furt, vânzare, zălog, încălcau regimul stabilit al acesteia¹⁵.

Vorbind așadar despre carte și impactul ei asupra societății, nu putem omite o realitate a secolelor XVIII-XIX, anume: înstrăinarea cărții. Având o valoare deosebită și un rol important în societate, cartea manuscrisă și, apoi, cea tipărită era adeseori sustrasă din biserici sau din locuințele proprietarilor. Chiar însemnările marginale lasă să se întrevadă posibilitatea unei eventuale înstrăinări. Proprietarii, conștienți de importanța în sine a cărții, cât și de insecuritatea ei, fiind cei care fac cunoscut acest lucru¹⁶. Asemenea notițe găsim, în localitatea Balomir, pe o *Evanghelie* și pe un *Strastnic* de Blaj de la 1817: „[...] și cine s-ar întâmpla să o fure sau să o găsească [...]” (*Evanghelie*, Blaj 1817, Balomir)¹⁷; „[...] și cine o ar fura sau o ar găsi [...]” (*Strastnic*, Blaj, 1817, Balomir)¹⁸.

De aici, de la teama de a nu fi deposedați de cărțile valoroase pe care le aveau s-a ajuns la un sentiment de nesiguranță. Pentru a scăpa de acest

---

¹³ Mazilu 2001, p. 286; Turc 1994b, p. 72.

¹⁴ Bălu 2006, p. 65.

¹⁵ Turc 1994a, p. 72.

¹⁶ *Ibidem*, p. 139.

¹⁷ Basarab 2001, nr. 191, p. 71.

¹⁸ *Ibidem*, nr. 189, p. 71.

sentiment, oamenii au simțit nevoia găsirii unui mod de apărare al cărții. În acest sens, soluția a venit din folosirea blestemului¹⁹. Foarte des întâlnit în lumea satului, o lume ce nu a ignorat pedeapsa divină, blestemul a funcționat și ca o modalitate de protejare a cărții, dar și de atenționare a celui care putea fi ispitit să înstrăineze o carte, prin abuz sau furt. De remarcat este că în aceeași categorie cu hoții intrau și cei care luau parte, într-un fel sau altul, la tănuirea furtului, aceștia fiind, în aceeași măsură, sub greutatea blestemului²⁰. Revelatoare sunt, pe acest fir de cercetare, aceleași însemnări aflate, la Balomir, pe un *Strastnic* (Blaj, 1817) și pe o *Evanghelie* (Blaj, 1817):

„[...] și cine o ar fura sau o ar găsi și nu o va da să fie afurisit [...]” (*Strastnic*, Blaj, 1817 - Balomir)²¹.

„[...] și cine s-ar întâmpla să o fure sau să o găsească și nu o va da să fie afurisit de trei sute de sfinți părinți [...]” (*Evanghelie*, Blaj, 1817 – Balomir)²².

Fixat în litere chirilice, de către preoții și cântăreții știutori de carte, pe fila unui text sfânt, mai ales, pe interiorul tablelor de lemn legate în piele, destinat Bisericii, blestemul, prin utilizarea lui, invocând elemente ale Sacralului și angajându-se în acțiuni pedepsitoare, a dat oamenilor un sentiment de echilibru. Intrând în legătură cu supranaturalul, prin formule și gesturi, cu ajutorul cărora își exprimau stările sufletești²³, autorii însemnărilor deveneau mulțumiți. Folosirea blestemului le declanșa, la nivel mental, un mecanism ce îi liniștea, în privința siguranței cărții, dar și în cea a pedepsirii eventualului hoț²⁴.

În ceea ce privește structura blestemului, ea a fost diferită, de-a lungul timpului, în funcție de influențele pe care le-a suferit, existând astfel unele formule tipizate, sau stereotipe, la care s-au adăugat și cele construite după dorința donatorului, ce au vizat atât viața pământească, cât și pe cea de după moarte.

O parte însemnată a blestemelor a invocat pe cei 318 sfinți de la Sinodul din Niceea. Soborul de la Niceea, un sobor deosebit ca însemnătate pentru întemeierea dogmei creștine, a fost convocat de către împăratul Constantin cel Mare în anul 325 și el a fost îndreptat împotriva lui Arie

---

¹⁹ Problematika blestemului, ca fenomen specific în ocrotirea cărții, i-a preocupat, printre alții, pe autorii: Ursăcescu 1926, p. 506-514; Stanca 1944, p. 204-208; Catrina 1965, p. 581-592; Bacăru 1968, p. 280-282; Turc 1994b, p. 72-77; Rîșcuța 1997, p. 227-237; Mazilu 2001; Oros 2006, p. 583-589.

²⁰ Oros 2010, p. 130; vezi și Oros 2006, p. 588.

²¹ Basarab 2001, nr. 189, p. 71.

²² *Ibidem*, nr. 191, p. 71.

²³ Vauchez 1994, p. 26.

²⁴ Rîșcuța 1997, p. 227, 235; Mazilu 2006, p. 133.

Necredinciosul, cel care a dezbinat creștinătatea și a negat cu îndârjire consubstanțialitatea Fiului cu Tatăl. Întrucât Arie nu a vrut să renunțe la convingerile sale și nici să semneze Simbolul acceptat de Sinod, el a fost anatemizat. Ca atare, dezbătând ideile lui Arie, Sinodul de la Niceea a reprezentat momentul în care dreptatea divină și-a făcut simțită prezența, pedepsind necredința, fiind, în același timp, și un moment în care blestemul a fost consacrat ca instrument de luptă împotriva dușmanilor Bisericii²⁵.

Întâmplarea prin care a trecut Arie a oferit în permanență substanță formulărilor din blesteme datorită numărului mare de episcopi creștini ce s-au reunit atunci, cât și pedepsei aplicate de către aceștia²⁶. O constatare evidentă, în acest sens, poate fi surprinsă pe un *Chiriacadromion* de București, de la 1732, depistat în zona Hațegului, la Strei Săcel: „[...] iar cine ar înstrăina-o di la această sfântă beserică să fie afurisit de 318 părinți sfinți di la săborul di la Nichita [...] (*Chiriacadromion*, București, 1732 - Strei Săcel)²⁷. Vom exemplifica și prin însemnarea de pe un *Mărgăritar* de București, de la 1746, găsit la Măgura: „[...] iar cine ar fura-o să fie afurisit de 318 sfinți [...]” (*Mărgăritar*, București, 1746 - Măgura)²⁸.

În formularistica însemnărilor, prin care se comunica blestemul, au existat și alte tipuri sau formule de sancțiuni, dintre cele mai bizare, menite să-i înfricoșeze pe presupușii făptași. Când cartea valora mai mult în ochii posesorului, prin conținutul ei sau prin simplul fapt că era un obiect moștenit de la străbuni, blestemul devenea mult mai complicat, chemându-se în ajutor cât mai multe puteri cerești²⁹. Astfel, preoții sau alți autori de blesteme, pentru a amplifica spaima foloseau toată tipologia de formule, invocând deopotrivă fapte divine, personaje din lumea sfinților, cât și nelipsitele cuvinte ce sugerau ideea despărțirii de Biserică: „să fie blestemat”, „afurisit”, „anathemat”. Pe această linie, informațiile care provin din anul 1831 de pe mai multe *Mineie* aflate în Silvaș sunt deosebit de elocvente:

„[...] și cine s-or ispiti de satana a le fura sau de altă beserică unită a le da să i se răsipească trupul [...] să fie afurisit de Dumnezeu și de săborul sfânt 12 apostoli și judecata a toată lumea să se afurisească de domnul Isus Cristos și în munca iadului cu diavoli să se muncească în vecii vecilor în focul nestins și din slujitorii sau cântăreții sfintei beserici care nu vor griji aceste cărți să-l judece Dumnezeu [...]” (*Minei*, pe luna aprilie, Neamț, 1831 - Hațeg)³⁰.

---

²⁵ Rișcuța 1997, p. 231; Mazilu 2001, p. 92, 95.

²⁶ Turc 1994b, p. 75.

²⁷ Basarab 2001, nr. 9, p. 41.

²⁸ *Ibidem*, nr. 63, p. 52.

²⁹ Bacâru 1968, p. 280.

³⁰ *Ibidem*, nr. 195, p. 72.

„Și care s-or ispiti de dracu a le fura sau s-or ispiti de satana sau de altă beserică unită a le da să fie afurisit de Dumnezeu și de săborul sfinților 12 apostoli și la judecata a toată lumea să se afurisească și de Domnul în munca iadului cu diavol să se muncească” (*Minei*, pe luna mai, Neamț, 1831 - Hațeg)³¹.

Exemplarul de la Silvaș din *Octoib* (Buda, 1811) conține, în aceeași ordine de idei, o notiță edificatoare:

„[...] iar care nu vor griji sau vor fura-o sau la sfânta beserică cea unită vor da-o să fie afurisit de sfântul săbor a 12 apostoli și la judecata domnului Isus să orânduiască în munca iadului cu diavoli să o muncească în vecii vecilor amin” (*Octoib*, Buda, 1811 - Silvaș)³².

Oricât de grav au fost formulate sancțiunile spirituale de pe însemnări, ele nu au fost destul de eficace în apărarea cărților și menținerea lor la locul hotărât de donator. Din acest motiv, se apela și la martori, care se înregistrau că au fost de față cu acel prilej. Se remarcă, astfel, însemnarea de pe un *Strastnic* de Blaj, de la 1773 din localitatea Cârnești, în care găsim notat că: „[...] cine or fura să fie afurisit fiin noi de față cu Popa Eftimie și Popa David” (*Strastnic*, Blaj, 1773 - Cârnești).

La fel ca și în cazul de mai sus, exemplarul de la Silvașu de Jos, din *Triod* (Blaj, 1711), ne aduce dovada prezenței unui martor: „[...] prin io Mogoș am voit a-l da să fie de spăsenie la sătenii din Silvaș, fiin și eu de față pentru încredințare [...]” (*Triod*, Blaj, 1711 - Silvașu de Jos).

Interesul față de carte, manifestat în secolele XVIII-XIX de locuitorii Țării Hațegului, ca o mărturie grăitoare a unei mentalități și sensibilități³³, este atestat, așadar, de însemnările care confirmă existența blestemului. Starea de excepție în care s-au aflat tipăriturile vechi, prin pronunțata lor valoare materială și spirituală, a făcut ca ele să fie înstrăinate, cât și ocrotite prin blestem. Pentru siguranța cărților, care erau rare, scumpe și nu la îndemâna oricui, s-a utilizat un întreg arsenal de „arme supranaturale”, îndreptate nu numai împotriva celor care furau o carte, ci și împotriva aceluia care pierdeau o carte, nu o îngrijeau ori uitau să o restituie, dacă au împrumutat-o. A lipsi Biserica, locul în care avea loc intermedierea dintre mesajul biblic, rugăciune, cântare religioasă și credincioși, de o carte sfântă însemna jefuirea lăcașului de cult și, pentru acest lucru, făptașul trebuia abordat ca atare de Divinitate³⁴. O procedură curioasă de judecată, am zice, dar poate sănătoasă, devreme ce era unica modalitate de protecție a cărții.

---

³¹ *Ibidem*, nr. 196, p. 73.

³² *Ibidem*, nr. 324, p. 92.

³³ Vezi Mârza 1993, p. 127.

³⁴ Bere 2010, p. 30.

Chiar dacă noi, cei de astăzi, zâmbim în fața unor astfel de texte, oamenii de atunci au crezut cu toată convingerea în eficiența acestor măsuri de siguranță, care au fost o dovadă a credinței la români, și o bună mărturie a puterii educative, ce a avut un rol important în reglarea comportamentului social³⁵. Găsind mediu de găzduire pe filele cărților vechi din Țara Hațegului, blestemul, ca un strigăt după dreptate, răzbunare sau protecție, diferit în cursul timpului, a înfricoșat mentalitatea colectivă, indiferent de palierul social, pentru că insecuritatea cărților și spaima oamenilor au rămas aproape neschimbate.

Spiritual Protection for the Old Books of Țara Hațegului (The 18th -19th Centuries)

(Abstract)

Old Romanian books, particularly those with religious content, represent fundamental elements of cultural history and spirituality that offer us a glimpse into those times past. We owe it to priest and parishioners alike that quite a large number of books, valuable not only by virtue of their age, but also due to their content and marginal notes, reached the churches of Țara Hațegului. Of particular significance are those notes conveying protection curses for the book itself as they provide a clear insight into the religious beliefs and mentality pervading Țara Hațegului in the 18th -19th centuries.

Due to their high intrinsic value and important social role, manuscripts and, later on, printed books would often be appropriated from church or their owner's homes. Thus, in order to thwart any such attempts, the use of book curses was employed. By conjuring elements of the sacred and vowing to inflict punishment on perpetrators, they engendered a sense of balance and satisfaction. Set in Cyrillic by literate priests and church singers in sacred church books, the curse saw a wide variety of lexical expressions, from standardised, stereotyped formulations to some custom-made to the donor's wishes, and it was meant to deepen the fear of alleged perpetrators. In the course of time, however, the curse gradually watered down attaining more of a symbolic character.

Used therefore to ensure the symbolic protection of a book, the curse provides one of the most interesting insights into the mentality of the 18th and 19th centuries. As regards Țara Hațegului, people guarded their books with utmost care and dedication, almost every book containing warnings, which took in some cases the shape of the hardest curses, to protect them against theft.

Abrevieri bibliografice

Bacăru 1968

- Livia Bacăru, *Ex libris-ul românesc cu blestem*, în *RevBibl*, anul XXI, nr. 5, 1968, p. 280-282.

---

³⁵ Brâncoveanu 2008, p. 6.

- Basarab 1992-1994 - Maria Basarab, *Cărți manuscrise din patrimonial cultural hunedorean*, în *Sargetia*, XXV, 1992-1994, p. 361-373.
- Basarab 2001 - Maria Basarab, *Cuvinte mărturisitoare. Însemnări de pe cărți românești vechi din județul Hunedoara*, Deva, 2001.
- Bălu 2006 - Daniela Bălu, *Însemnări pe cărți vechi românești. Valori mentale. Mărturii istorice*, în *In Honorem Gabriel Ștrempel*, Satu Mare, 2006, p. 60-73.
- Bere 2010 - Alexandra Bere, *Valorizarea cărții în cadrul societății rurale premoderne din nord-vestul țării*, în *BCȘS*, 16, 2010, p. 25-32.
- Brâncoveanu 2008 - Brâncoveanu și epoca sa: tipărituri aflate în *Colecțiile Speciale ale Bibliotecii Naționale a României* (redactori: Letiția Constantin și Anca Morar), București, 2008.
- Bogdan 2010 - Florin Bogdan, *Carte și societate în județul Mureș*, Sibiu, 2010.
- Catrina 1965 - Aurelian Catrina, *Cărțile de afurisenie sau blestem folosite în trecutul bisericii noastre*, în *SfTeol*, seria a II-a, XVII, nr. 9-10, 1965, p. 581-592.
- Constantiniu 1974 - Florin Constantiniu, *Aspecte ale mentalului colectiv sătesc în societatea medievală românească*, în *SMIM*, VII, 1974, p. 69-100.
- Dudaș 1999 - Florian Dudaș, *Catastrofe naturale în Transilvania: în lumina însemnărilor scrise pe cărțile vechi, între anii 1500 și 1900*, Oradea, 1999.
- Leu 1993 - Valeriu Leu, *Banatul între arhaic și modern. Mentalități în Veacul Luminilor*, Reșița, 1993.
- Matei 2002 - Larisa Matei, *Scrisul istoric între arhaic și modern. Cazul Nicolae Stoica de Hațeg (1751-1833)*, în *BCȘS*, 8, 2002, p. 129-132.
- Mazilu 2001 - Dan Horia Mazilu, *O istorie a blestemului*, Iași, 2001.
- Mazilu 2006 - Dan Horia Mazilu, *Lege și fărdelege în lumea românească*, Iași, 2006.
- Mârza 1993 - Iacob Mârza, *Semnificația cărții în comunitățile rurale românești transilvănene (secolele XVII-XVIII) în lumina însemnărilor: mentalitate și sensibilitate*, în *AIIX*, tomul XXX, 1993, p. 123-136.
- Oros 2006 - Ioan Maria Oros, *Ipostaze ale insecurității cărții după însemnările de pe cartea românească veche din Țara Silvaniei (sec. XVII-XIX)*, în *Sargetia*, XXXIV, 2006, p. 583-589.
- Oros 2010 - Ioan Maria Oros, *Dimensiuni ale culturii moderne în Țara Silvaniei (secolele XVII-XIX). Cărți și proprietari*, Cluj-Napoca, 2010.
- Stanca 1944 - Sebastian Stanca, *Blesteme și afurisenii*, în *RT*, XXXIV, nr. 3-4, 1944, p. 204-208.
- Radosav 1995 - Doru Radosav, *Carte și societate în nord-vestul Transilvaniei (sec. XVII-XIX)*, Oradea, 1995.
- Radosav 1997 - Doru Radosav, *Sentimentul religios la români*, Cluj-Napoca, 1997.
- Rișcuța 1997 - Cătălin Rișcuța, *Blestemul ca mentalitate populară reflectată în însemnările manuscrise de pe cărțile românești vechi*, în *Corvianiana*, III, 1997, p. 227-237.

- Turc 1994a - Corina Turc, *Furtul de carte în Țările Române în secolele XVII-XVIII*, în Sorin Mitu, Florin Gogâltan (coord.), *Studii de istorie a Transilvaniei*, Cluj-Napoca, 1994, p. 139-143.
- Turc 1994b - Corina Turc, *Interdicția de înstrăinare a cărții românești prin blesteme în secolele XVII-XVIII*, în *Caietele David Prodan*, I, nr. 1, 1994, p. 72-77.
- Ursăcescu 1926 - V. Ursăcescu, *Cărțile de blăstăm din trecutul nostrum*, în BOR, seria a II-a, XLIV, nr. 9 (546), 1926, p. 506-514.
- Vauchez 1994 - André Vauchez, *Spiritualitatea Evului Mediu Occidental: secolele VIII-XII*, traducere de Doina Marian și Daniel Barbu, București, 1994.

Cuvinte-cheie: blestem, Țara Hațegului, carte veche, mentalitate, Biserică.
Keywords: curse, Țara Hațegului, old book, mentality, church.